

Dış Ticarete Döviz Piyasası ve Ödemeler Bilançosu (Büyüme, Pandemi, Küresel Enflasyon, Kur Oynaklığı)

Oktaç Orçun Beken¹

Özet

Dış ticaretin iktisadi boyutunu incelediğimiz çalışmada temel dış ticaret kavramlarını ve yakın zamanda meydana gelen gelişmeler ışığında gelecek yıllar içerisinde nasıl bir seyir izleyeceğini inceleme fırsatı bulmaktayız. Dış ticaretin ülkeleri birbirlerine yakınlaştırma ve daha üretimin başlangıç süreçlerinde bile bir araya getirme olasılığı iktisadi büyüme ve kalkınma için önemli bir fırsat yaratmaktadır. Dünya genelinde oluşturulacak daha serbest ticari ilişkiler kaynakların etkin kullanımı gibi en temel ekonomik problemi çözme konusunda büyük önem taşımaktadır. Artan milliyetçilik ve buna bağlı oluşan iktisadi koruma politikaları kısa vadede uygulayan ülke lehine gibi görünse de uzun vadede tüm ülkelerin ve yine uygulayan ülkenin iktisadi hayatına olumsuz etkilerinin olacağı aşikârdır. Zamanın meşhur iktisatçılarından J.M. Keynes'in dediği üzere “uzun vadede hepimiz ölüyoruz” sözünü iyi analiz etmek gerekmektedir. Kısa dönemlerde geçici veya anlık çözümler iyi bir politika gibi görünse de uzun vadede hepimizi öldürebilir.

1. Giriş

Dış ticaret için en temel kavramlardan biri döviz kuru olmaktadır. Farklı ülkelerde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını karşılaştırma fırsatı ancak döviz kurlarının oluşması sayesinde mümkündür. Çalışmada döviz, döviz kuru, arbitraj, döviz piyasası kavramlarını inceleme fırsatı bulacağız.

Döviz tüm yabancı ödeme araçları olarak en geniş biçimi ile tanımlamak mümkündür. Ancak daha özet bir tanımla ile yabancı paralar üzerine yazılı kıymetli evraklar(çek, emre yazılı senet, poliçe, hazine bonoları, tahvil vb.)

1 Öğr. Gör. Oktay Orçun BEKEN, Giresun Üniversitesi, Giresun MYO, Büro Hizmetleri ve Yönetici Asistanlığı Bölümü, orcun.beken@giresun.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5992-5508.

döviz olarak ele alınabilir. Nakit olarak tutulan yabancı devlet paralarına efektif döviz ya da sadece efektif adı verilir. (Seyidoğlu, 2017).

İngilizcede Exchange, Fransızcada Change, Almandada Wechsel ve İtalyancada Cambio şeklinde kullanılan Kambiyo sözcüğü Latince kökenli olup, değiştirmek anlamına gelmektedir. Dar anlamında yabancı ülke paralarına, geniş anlamda yabancı para cinsinden düzenlenen bono, poliçe, çek vb. ödeme araçlarına döviz (kambiyo) adı verilmektedir. (Takım, 2015).

Döviz kuru, ülkenin kullandığı yerli parasının herhangi bir yabancı para karşısındaki değerini belirleyen katsayı için kullanılan bir kavramdır. (Eğilmez, 2013)

Pandemi en basit tanımıyla dünyada aynı zamansal olarak çok yaygın bir şekilde çok fazla sayıda canlıyı tehdit eden bulaşıcı hastalıklara verilen isimdir. Bir şehirde başlayıp tüm dünya geneline yayılan Covid-19 virüsü, 31 Aralık 2019 tarihinde ilk kez görülmüş olup 20 Mart 2020 tarihine gelindiğinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) dünya genelinde pandemi ilan etmiştir. Küresel çapta artan virüs yoğunlaştıkça, pek çok ülkenin kısmen ya da tamamen kapanmasına neden olmuştur. Ulaşımın neredeyse durma noktasına gelmesi ham madde, yarı-mamul, mamul malların taşınmasını ve firmaların yapmış olduğu üretimlerin hızlı bir şekilde azalmasına yol açmıştır. Küresel dış ticaret ve finans piyasalarında, 2007-2009 ekonomik krizinden bu yana yaşanmamış ölçüde tüm sektörlerde kriz yaşanmasına yol açtığı gözlenmiştir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kronik bir problem olan yüksek enflasyon direkt olarak tüketim ve yatırım kararlarını etkilediği için döviz kuru, döviz kuru işlemleri, Merkez Bankalarının politika geliştirme süreçleri çok dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Uzunca bir süredir ülkemizde döviz kurları için yeni bir sistem olan Kur Korumalı Mevduat (21 Aralık 2021) düzenlenmesine gidilmiştir. Kur oynaklığı dış ticaret için büyük bir belirsizlik oluşturmaktadır.

Dış ticaret sürecine etki eden çok fazla değişken olması firmaları en azından döviz kurunun dalgalanmasından kaynaklı yabancı para cinsinden olan alacak veya borç miktarında meydana gelen değişimleri ve bu değişimlerden kaynaklı riskleri en aza indirme çabasına itmektedir. Firmalar döviz kurlarındaki dalgalanmalara karşı farklı hedging yöntemleri kullanmaktadır. Bu çalışmada Büyüme, Pandemi, Küresel Enflasyon, Kur Oynaklığı kavramlarını inceleyerek Dış Ticaret ile ilgileri analiz edilecektir.

2. Döviz Kuru ve Yaygın Kavramlar

Yabancı ülkelere ödeme yapmak için kullanılabilecek her çeşit ödeme aracına döviz denir. Yabancı paralar ile yurt dışında geçerli her türlü ödeme aracı ve senet, döviz olarak adlandırılır. (Bocutoğlu, 2007). Döviz kuru kavramı, diğer ülke parasının yerli para cinsinden değeri olarak tanımlanabilir. Böyle bir tanımlama dünyanın pek çok ülkesinde kullanılmaktadır. Bazı ülkeler ise ulusal parasının yabancı para cinsinden tanımını kullanmaktadır. Bu iki tanımdan birincisine Dolaysız kotasyon, ikincisine Dolaylı kotasyon adı verilmektedir.

Tablo.1: 26.05.2025 Seçilmiş Döviz Kurları ve Tarihsel Alış ve Satış Fiyatları

Döviz Kodu CurrencyCode	Birim Unit	Döviz Cinsi Currency	Döviz Alış ForexBuying	Döviz Satış ForexSelling	Efektif Alış BanknoteBuying	Efektif Satış BanknoteSelling
USD/TRY	1	ABD DOLARI	38.8907	38.9608	38.8635	39.0193
EUR/TRY	1	EURO	44.2855	44.3653	44.2545	44.4319
GBP/TRY	1	İNGİLİZ STERLİNİ	52.6642	52.9388	52.6274	53.0182
KWD/TRY	1	KUVEYT DİNARI	126.1905	127.8417	124.2976	129.7593

Kaynak: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Gosterge+Niteligindeki+Merkez+Bankasi+Kurlarii/adresinden> 26.05.2025 tarihinde erişilmiştir.

1 Dolar: 38,89 TRY (dolaysız kotasyon, Türkiye bu yöntemi kullanmaktadır.)

1 TL: 1/38,89 Dolar (dolaylı kotasyon, İngiltere bu yöntemi kullanmaktadır.)

Döviz Alış Kuru: Döviz alış kuru ise bir finansal kuruluşun veya döviz bürosunun belirli bir para birimini sizden satın alırken size sunacağı fiyattır.

Döviz Satış Kuru: bir finansal kuruluşun veya döviz bürosunun belirli bir para birimini satın almak istediğinizde size sunacağı fiyattır.

Aracı kurumlar döviz alışı kuru üzerinden düşük fiyattan alarak satış kuru üzerinden daha yüksek bir fiyata satar. Aradaki fark işlem giderleri ve aracı kurumların karını kapsayan kur marjıdır. İşlem miktarının çok veya az olmasına, işlem hacmine, piyasa beklentilerine göre belirlenir. (Çelik, 2009). Döviz piyasası istikrarlı ve belirsizlik hâli endeksi düşük ise kur marjı düşük olur. Belirsizliğin artmasıyla birlikte (pandemi, savaş vb.) belirsizlik hâli endeksi artmaya bu durumda kur marjının artmasına neden olur.

Volatilite endeksi (VIX), Chicago Borsası'nda işlem gören, piyasalarda korku endeksi olarak adlandırılan, piyasaların oynaklığını ölçmeye yarayan bir endekstir. Bu endeks ilk olarak 1993 yılında hesaplanmaya başlamıştır.

Marj Yüzdesi= $(\text{Satış Fiyatı} - \text{Alış Fiyatı} / \text{Satış Fiyatı}) * 100$ olarak hesaplanır.

Çapraz Kur: Farklı paraların kurlarının ortak bir para üzerinden hesaplanması ile elde edilen kurlardır. Örnekteki gibi hesaplanır.

1\$: 19,00 TL ve 1\$: 0,93 Euro ise: 1 Euro = 20,43 TL (19,00/0,93)

Arbitraj: Bir döviz, ekonomiye konu olan mal veya üretim faktörlerinin, herhangi bir kıymetli varlığın belirli bir zamanda ortaya çıkan fiyat farklılığından yararlanarak bu ekonomik varlığın aynı zamanlı olarak alınıp satılması biçimindeki işlemlere verilen bir kavramdır. Ekonomi açısından önemi aynı ekonomik varlığın bütün piyasalarda ve aynı anda tek fiyatının oluşmasına olanak sağlamasıdır.

Konvertibilite: Döviz piyasasında işlem yapmak isteyen tüm ekonomik birimlerin, bir resmi makamdan izin alma mecburiyeti bulunmadan, mal ve hizmet ya da sermaye işlemi yapmak gibi herhangi bir amaçla ülkenin milli parasını diğer milli paralara dönüştürmesidir. Bir milli paranın hiçbir zorlama ile karşılaşmadan diğer ülke paralarına çevrilebilmesine tam çevrilgenlik denir. Dünya genelinde en çevrilgen paralar arasında ABD doları, AB Avrosu ve İngiliz Sterlini gelmektedir. Dış ticaret açısından çevrilgen paralar büyük önem taşımaktadır.

3. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemlerinin bir tarafında serbest veya esnek kur sistemi diğer tarafında sabit kur sistemi yer alır. Ancak her ikisi de aşırı uçlarda olduğu için ikisi arasında birçok model bulunmaktadır.

-Serbest (Esnek) Kur Sistemi: Esnek kur sisteminde döviz kurları, rekabetçi piyasa şartlarında olan mal veya hizmet gibi, döviz piyasasındaki arz ve talep dengesine göre oluşmasına olanak bırakılmaktadır. Yani piyasa dengesi kurları belirler. Kurlar her an iniş ve çıkış gösterebilir. Serbest kur sisteminde herhangi bir müdahalede bulunulmaz. Bu özelliği ile ülke dış dengesini sağlamak için uğraşmayacak ve iç piyasaya yönelik politikalarını rahatça izleyebilecektir. Ancak sakıncaları ülke için daha büyük ve daha maliyetli olabilir. Örneğin döviz arz ve talep esneklikleri düşük olursa, dış dengenin sağlanmasında tam bir başarı elde edilemez. Kurlardaki aşırı dalgalanmalar dış ticaret hacmini ve dış yatırımları engelleyebilir. İstikrar bozucu spekülasyonları teşvik ederek döviz kurlarının daha sık ve daha

şiddetli bir biçimde dalgalanmasına yol açabilir. Son olarak hiçbir ülke ulusal parasının sınırsız biçimde dalgalanmasına izin vermemekte ve belli şekillerde döviz piyasasına müdahalede bulunmaktadır.

-Sabit Kur Sistemi: Bir ülke parasının, yabancı ülke paraları karşısındaki değerinin hükümetçe belirlendiği ve döviz piyasasındaki arz talep ilişkilerinden bağımsız olarak mümkün olduğu kadar sabit tutulmaya çalışıldığı döviz kuru sistemidir. Bu sistemde Merkez Bankasının piyasaya alıcı ve satıcı olarak müdahale edebilmesi için elinde yeterli miktarda altın ve yabancı döviz stokunun bulunması gerekir. Bu sistemin ilk uygulama şekli altın standardı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar çoğu ülke tarafından kabul edilmiş ancak savaş sonrası tekrar uygulanmamıştır.

Daha sonra uygulanan bütün sabit döviz kuru sistemleri, döviz kurunun belirli sınırlar içinde dalgalanmasına izin verilmiştir.

Kurlar alt ve üst destekleme noktalarına kadar piyasa tarafından belirlenir. Ancak bu noktaları aşma eğilimi görülürse MB piyasaya döviz satışı veya piyasadan döviz alışında bulunarak müdahalede bulunur. Ulusal para bir süreden beri alt veya üst destekleme noktasında sürünüyorsa yeni bir parite kuru ayarlanması gerekiyor demektir. Çünkü MB piyasaya belli bir derecede müdahalede bulunabilir. Sistemin ayarlanabilir olma nedeni bundan kaynaklanır. Bretton Woods sistemi bir ayarlanabilir kur sistemidir. Çeyrek asırdan fazla uluslararası ekonomik ilişkileri düzenledikten sonra işlevini yitirmiştir.

-Yönetimli Dalgalanma: Bretton Woods (1945-1971) sisteminin yıkılmasından sonra birçok ülke tarafından uygulanmaya başlanan sistemde döviz piyasasının geçici nitelikteki etkenlere bağlı olarak kararsızlık içine girmesi durumunda, hükümetlerin merkez bankaları aracılığı ile döviz işlemleri yaparak döviz kurlarında istikrar sağlanması öngörülmektedir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi sabit ve esnek kur sistemlerinin olumlu yönleri bu sistemde birleştirilmeye çalışılmaktadır. Sistemde gözetim ve müdahale sadece kısa vadeli düzensiz dalgalanmaların kaldırılmasını amaçlıyorsa zararsızdır. Buna temiz dalgalanma denir. Ancak girilen uygulamalar sonucunda, ihracatı özendirmek amacıyla döviz kurlarının yapay olarak yüksek tutulması dış ticaret açısından olumsuzluklara yol açabilir. Buna da kirli dalgalanma adı verilir.

-Sürünen Pariteler Sistemi: Bu sistemde döviz kurları önceden ilan edilen miktarda ya da yüzde olarak sık sık ve açıkça belirlenen aralıklarla (aylık) denge döviz kuruna ulaşıncaya kadar değiştirilmektedir. Ödemeler bilançosu dengesizlik içinde bulunan ülkelerin, ani bir devalüasyon veya

revalüasyon yapmaları yerine bu işlemi uzun bir döneme yaymaları daha akılcı bir politika olmaktadır. Nitekim gelişmekte olan ülkelerde sıkça uygulanmış bir sistemdir.

-Ortak Para Alanları: Yakın ekonomik ilişkilerde bulunan bir grup ülkenin, ulusal paralarını sabit kurlarla birbirine bağlayıp öteki paralara karşı dalgalanmaya bırakmaları ile oluşturulur. Bölge içerisindeki ülkelerin paraları arasındaki kurlar sabittir. Bu teori 1960'larda Robert Mundell ve Ronald Mckinnon gibi yazarlar tarafından geliştirilmiştir. Vardıkları sonuca göre, birliğe katılan ülkeler arasında ileri derecede bir faktör hareketliliği bulunmalıdır. 1973'den itibaren Avrupa Birliği ülkeleri ortak bir para alanı oluşturmuşlardır. Ulusal paralarını sabit kurlardan ECU'ya bağlamışlar, dolar ve öteki paralara karşı dalgalanmaya bırakmışlardır. Avrupa ortak para birimi olan Avro ise 1 Ocak 2002 tarihinde resmi olarak tedavüle sokularak, 12 üye ülkede kullanılmaya başlanmıştır. Ortak para kullanımı dış ticaret açısından olumlu bir yaklaşım olmaktadır. Avrupa Birliği sadece ortak para kullanımı değil Gümrük Birliği konusunda da ortak tarifelerle hareket etmiştir. İkinci Dünya savaşı sonrası ekonomilerin daha serbest piyasa yanlısı akımlardan etkilenmeleri sadece mal akımının değil diğer faktör akımlarının özgürce ülkeler arasında hareketliliğini sağlamıştır. (Ceylan, 2018)

Döviz kuru belirlenmesinde klasik yaklaşımlara ek olarak günümüzde yeni yaklaşımlarda geliştirilmiştir. Bunları çok detaylarına girmeden isim olarak belirtmek gerekirse: Portföy Dengesi Yaklaşımı (1952), Mundell-Fleming Modeli (1960), Parasalcı Yaklaşım (1970), Faiz Haddi Paritesi Yaklaşımı ve dış ticaret ile döviz kurları arasında doğrudan bir bağ kuran Dış Ticaret Akımları Teorisi olarak sıralayabiliriz. Zaman içerisinde geleneksel ve çağdaş yaklaşımlar döviz kurlarına etki eden değişimler (arz şokları, enerji arzı, para talebi, pandemi, enflasyon, beklentiler vb.) karşısında politika tedbirleri ile birlikte kullanılmaktadır. (Takım, 2015).

4. Ödemeler Bilançosu

Ödemeler dengesi, geniş tanımıyla, bir ekonomide yerleşik kişilerin, başka ekonomilerde yerleşik kişilerle belirli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistiksel bir rapordur.

Ödemeler dengesi istatistikleri aylık, üç aylık, yıllık olarak belirli dönem aralıklarıyla ölçer ve genellikle aynı sürelerle yayınlanır. (Örneğin ABD'de ödemeler bilançosu üç ayda bir yayınlanmaktadır.)

Ödemeler dengesi kayıtlarının tutulmasında iki temel ilke daha söz konusudur: Mülkiyet değişimi; çift kayıt sistemi çerçevesinde ekonomik

işlemlerin alacak ve borç kayıtları mülkiyetin el değiştirdiği anda yapılır. Piyasa değeri; ekonomik işlemlerin kayda geçirilmesinde piyasa fiyatları esas alınır. Piyasa fiyatı, işlemin gerçekleştiği, alıcı ile satıcının almaya ve satmaya razı oldukları fiyat olarak tanımlanabilir (Çelik, 2009).

Ödemeler dengesi 5 kalemden oluşur: Cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, finans hesabı, net hata ve noksan, rezerv varlıklar. Bunların toplamı (çift kayıt sistemi gereği) sıfıra eşit olmalıdır. Denge de şöyle oluşur:

Ödemeler Dengesi = Cari İşlemler Hesabı + Sermaye Hesabı + Finans Hesabı + Net Hata ve Noksan + Rezerv Varlıklar = 0 (Not: Bu denklemdaki işaretler duruma göre eksi olabilir.)

Ödemeler bilançosu, cari işlemler hesabı ile sermaye hesabının toplamı olduğu için, ödemeler bilançosu dengesi bakımından başlıca üç durum söz konusu olabilir. Bunlar ödemeler bilançosu açık verebilir, fazla verebilir veya denk olabilir.

5. Pandemi Süreci ve Dış Ticarete Etkileri

Çin’de başlayan ve kısa zamanda dünya çapında etkileri görülen koronavirus büyük sağlık problemleri ve artan ölüm vakaları (Dünya Sağlık Örgütü resmi rakamlarına göre dünya genelinde yaklaşık 7 milyon kişi hayatını kaybetmiştir.) ile durdurulması zor bir pandemi süreci yaratmıştır. Bu durum pek çok alanda etki yaratarak ülkelerin yeni bir yaşam tarzı geliştirmesine, iş anlayışlarının değişimine, sosyal hayatın durma noktasına gelmesine, ticari hayatın yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Elbette dış ticaretin bu durumdan etkilenmeden normal seyrine devam etmesi mümkün olamamıştır. Dünya genelinde ihracat miktarı 2020 yılı sonunda %6,2 azalması, ithalat miktarının ise %4,4 oranında artmasına neden olmuştur. Ülkelerde üretim hacminin kısmen ya da tamamen kısıtlanması ülkelerin bu dönemde mevcut kaynakları yerli talebi karşılamak için kullanma kararları ihracatı azaltan nedenlerden birkaçı olmuştur. Öte yandan birçok ülkede üretimin azalması ve talebin karşılanamaması gibi nedenler dünya ithalat hacminde özellikle de gıda ve sağlık ürünleri kalemlerinde bir artışa neden olmuştur.

Tablo 2.’de görüldüğü gibi 2008 Ekonomik krizinden sonra G20 ülkeleri için dünya ticaret hacminde en keskin düşüşün pandemi yıllarında ortaya çıktığı söylenebilmektedir. 5 Mayıs 2023 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan açıklama ile birlikte Covid-19 artık küresel bir acil durumu gerektirmediği çağrısı ile ülkeler yavaş yavaş kısıtlama, kapanma veya diğer tedbirleri kaldırmış ekonomik ve sosyal hayat normale dönmeye

başlamıştır. Ancak süreç özellikle gelişmekte olan ülkeler için büyük bir tahribat bırakmıştır.

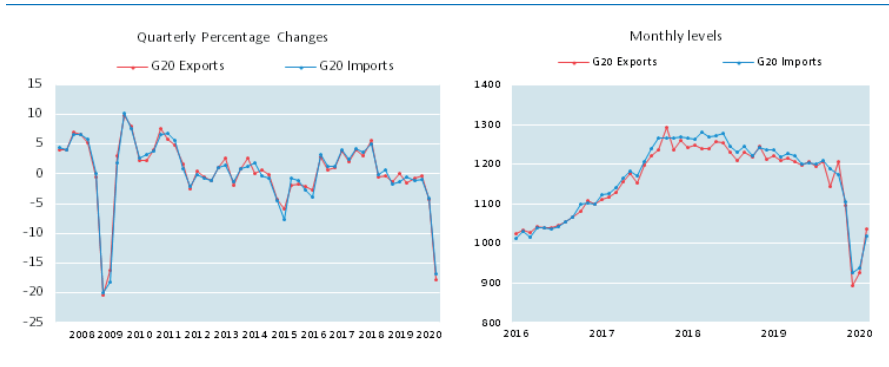
Artan işsizlik, kronik hale gelen enflasyon, tedarik zincirinde kırılmalar, gelecek için oluşan kaygılar ekonomiler üzerinde büyük baskı oluşturmuş, hükümetlerin ekonomi politikalarını yeniden gözden geçirmelerine yol açmıştır.

OECD'nin Mayıs 2021 tarihinde yayımlanan ekonomik görünüm raporunda, küresel ekonomik görünümün iyileştiği ancak ülke grupları arasında farklılık gösterdiği vurgulanmıştır.

OECD raporunda salgın kaynaklı belirsizlik ortamının devam ettiğinden yola çıkarak ülkelerin ilk anda plana alması gereken politikalara değinilmiş ve ekonomik gelişmelerle uyumlu politikalar geliştirilmesinin, kaynakların verimli kullanımının ve sıkı duruşlarından mümkün olduğunca vazgeçilmemesinin gerektiği vurgulanmıştır. Raporda özellikle az gelişmiş ülkelerdeki insanların hızlı bir şekilde aşıya erişimlerinin sağlanmasının önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Raporda ayrıca hane halkı ve şirketlere yeterli düzeyde gelir desteğinin yapılması ve sağlık sektörüne daha fazla yatırımın yapılması gibi politikalara yönelmenin önemine vurgu yapılmıştır. (OECD, Economic Outlook, 2021).

Tablo.2: G20 Ülkeleri Dış Ticaret Verileri (2008-2020)
(G20 Exports = G20 İhracat), (G20 Imports = G20 İthalat)

Kaynak: <https://www.oecd.org/trade/morenews/international-trade-statistics-trends-in-second-quarter-2020.htm> adresinden 08.08.2023 tarihinde erişilmiştir.

6. Küresel Enflasyon ve Dış Ticarete Etkileri

Enflasyon ve dış ticaret arasındaki ilişkinin net olarak bir çalışması olmamasına karşın yurtdışı talepte artış olması ile ihracatta da artış olacağı bilinen bir gerçektir. Yurt içinde mal ve hizmet arzının talebin altında olması fiyatlarda bir artış olmasına neden olabilir. Yurt içinde yaşanan fiyat artışı, göreceli olarak fiyatı ucuz kalan ithal mal talebine yol açabilmekte veya ihracatta fiyatın göreceli pahalı olması rekabet gücünün azalmasına neden olarak, ihracatı da azaltabilmektedir. Bir ülke parası yabancı paralara karşı değer kaybettiğinde ihracat artarken ithalat düşmekte, ülke parası yabancı paralara karşı değer kazandığında ihracat düşerken ithalat artmaktadır. Yüksek enflasyon olgusu yaşayan ülkeler iç dinamiklerinde sıkıntı yaşarken ayrıca dış ticaret açısından da zorluklar yaşayabilir.

Bir ülkede fiyatlar genel seviyesinin dışa bağımlılık nedeniyle artması, para politikasının formülasyonu açısından da önemli etkiler yaratmaktadır. Hatta bir adım daha öteye gidilirse ulusal merkez bankaları arasında koordinasyon mekanizmasının oluşturulması konusu da düşünülmelidir. (Eren, 2009).

Küresel enflasyon olgusu merkez bankalarının ortak politika üretmelerini beraberinde getirmelidir. Covid-19 dönemi birçok ülke faiz artışına gitmiştir. Bu faiz artışlarında ortak bir politika alınıp alınmadığı henüz kesinleşmiş değildir.

Tablo 3.'de 2022 yılı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için enflasyon oranları derlenmiştir. 2022 yılı OECD ortalamasının en yüksek olduğu yılı vermektedir. İncelediğimizde pandemi sırasında yaşanan ekonomik sıkıntıların ülkelerin fiyat oranlarında artış yaşanmasına neden olduğu gözlenmektedir.

Bu fiyat artışlarının dış ticarete olası etkileri merkez bankaları ve enflasyonla mücadele politikalarının başarısı ile doğru orantılı olarak gözlemlenecektir.

2019 ve 2023 yıllarını kapsayan pandemi döneminde sırasıyla:

Tüketici fiyat endeksi, 1 yıllık büyüme oranı, 2019 OECD ortalaması
Tüfe % 2

Tüketici fiyat endeksi, 1 yıllık büyüme oranı, 2020 OECD ortalaması
Tüfe % 1

Tüketici fiyat endeksi, 1 yıllık büyüme oranı, 2021 OECD ortalaması
Tüfe % 4

Tüketici fiyat endeksi, 1 yıllık büyüme oranı, 2022 OECD ortalaması
Tüfe % 10

Tüketici fiyat endeksi, 1 yıllık büyüme oranı, 2023 OECD ortalaması
Tüfe % 7

Tüketici fiyat endeksi, 1 yıllık büyüme oranı, 2024 OECD ortalaması
Tüfe % 5 Olarak gerçekleşmiştir. (Enflasyon (TÜFE) | OECD)

Tablo.3: Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon (Tüfe) oranları (2022 yılı verileri)

Gelişmiş Ülkeler	Enflasyon Oranları*	Gelişmekte Olan Ülkeler	Enflasyon Oranları*
Almanya	4,9	Arjantin	50,7
ABD	7,5	Brezilya	10,4
Avustralya	0,3**	Çin	0,9
Birleşik Krallık	5,5	Endonezya	2,2
Euro Bölgesi	5,1	Güney Afrika	5,7
Fransa	2,9	Hindistan	6,0
Güney Kore	3,6	Meksika	7,1
Hollanda	6,4	Rusya	8,7
İspanya	6,1	Türkiye	48,7
Singapur	0,4		
Suudi Arabistan	1,2		

Kaynak: <https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm> adresinden derlenmiştir.

**Ocak 2022'de açıklanan tüketici fiyat endeksi yıllık değişim oranları*

*** Aralık 2021 rakamıdır.*

7. Kur Oynaklığı ve Dış Ticarete Etkileri

Dış ticarete etki eden unsurlardan biri de döviz kurlarında meydana gelen değişimlerdir. Özellikle yüksek enflasyonist ortamlarda ulusal paranın değer kaybetmesi yabancı ülke paralarına geçişi hızlandırmakta ve buna bağlı olarak döviz kurlarında artan talep beraberinde kur oynaklıkları yaratmaktadır.

Genel itibarıyla ülkeler dış ticaret politikalarını hazırlarken döviz kuru üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Döviz kurunda meydana gelen değişimler ülkelerin dış ticaret faaliyetlerinin yönünü ve hacmini belirleme konusunda önem arz etmektedir.

Döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkilerini analiz eden literatür incelendiğinde, “Döviz kuru ve dış ticaret arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmayan çalışmaların var olduğu ancak yapılan çalışmaların

geneline bakıldığında döviz kurunda meydana gelen değişimlerin dış ticaret işlemlerini büyük oranda etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.” (Can,2021).

Tablo 4: Gelişmekte olan ülkelerin 2021 yılı sonu Dolar karşısında performansları

Gelişmekte Olan Ekonomiler	2020 Başından 2021 yılsonuna kadar
Arjantin	%35
Brezilya	%40
Çin	-%5
Endonezya	%40
Güney Afrika	%15
Hindistan	%5
Meksika	%10
Rusya	%25
Türkiye	%45

Kaynak:<https://www.bloomberght.com/turkiye-rezerv-konusunda-benzer-ulkelerden-ayrısıyor-2278778?page=6> adresinden 09.06.2025 tarihinde derlenmiştir.

Tablo 4’de gelişmekte olan ülke paralarının 2021 yılı sonu dolar karşısında performansları gösterilmiştir. Dikkat edileceği üzere en zayıf performans %45 gibi değer kaybı ile Türkiye’de olmuştur. 2021 ve 2022 yılları verilerini pandemi döneminin en dip noktası olduğu için temel almıştık. Türkiye ekonomisi yine 2021 yılında 225,4 milyar dolar ihracat ve 271,3 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Dış ticaret açığı 45,9 milyar dolar olmuştur. 2022 yılında ise bu değerler ihracat 254,2 milyar dolar, ithalat ise 364,4 milyar dolar olarak ticaret bakanlığı tarafından açıklanmıştır. Dış ticaret açığı 110,2 milyar dolar olmuştur. Kurlarda meydana gelen değişikliğin (TL’nin dolar karşısında değer kaybetmesi) dış ticaret üzerine olumsuz bir etki yaptığı bu rakamlardan görülebilir.

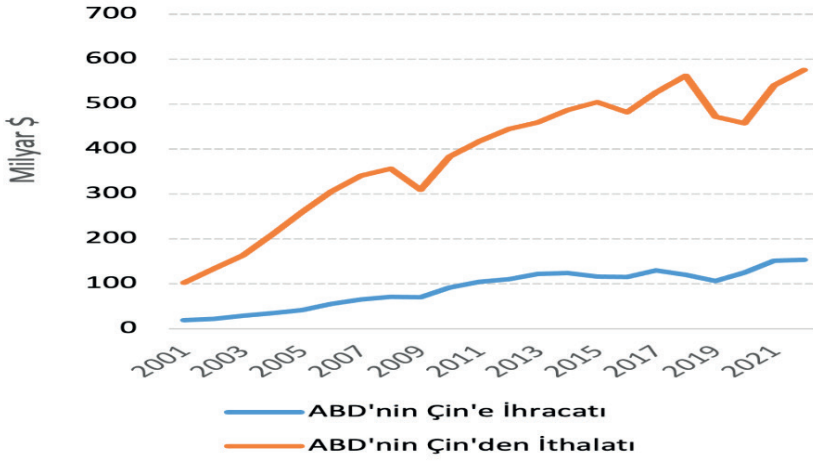
Gelişmekte olan ülkelerde ya da enerji yönünden dışa bağımlılığın yüksek olduğu ülkelerde döviz kurunun artması girdi maliyetlerini artırmakta bu da sonuç olarak yurtiçi fiyatları etkilemektedir. Sabit kur sisteminde dış ticaret firmaları önceden döviz kurlarını bilmekte ve pozisyon alabilmektedir. Ancak sabit kur sisteminin sürdürülebilirliği zor olmaktadır. Merkez bankalarının güçlü bir döviz rezervi olmaması durumunda müdahale şansı azalarak çok daha büyük ekonomik krizlere yol açmasına neden olabilmektedir. Esnek kur sistemi uygulayan ülkelerde dış ticaret ve kur arasındaki etkileşim artmaktadır. Üretimin yüksek olduğu kendi kendine yetebilen ülkelerde enflasyon oranları düşük çıkmaktadır. Buna bağlı olarak yerli paranın değeri çok fazla etkilenmemektedir.

8. Büyüme ve Dış ticaret

Büyüme kavramı, belirlenen bir süre içerisinde ele alınan ülke için mal ve hizmet üretimi miktarında ortaya çıkan artış olarak ifade edilmektedir. Büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki iktisat biliminin doğuşuna kadar uzanmaktadır. Literatürde, dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasının, üretimde bir dizi artışa neden olabileceğini ve bunların büyüme etkileri olarak görünen düzey etkileri olduğunu savunan görüşler bulunmaktadır. (Lucas,1988). Açık ticaret rejiminin, faydalı düzey etkilerinden karşılaştırmalı üstünlük sağlanmasına olanak tanımakla kalmayıp büyümeyi de olumlu etkileyeceğini öne sürmektedir. (Bhagwati ve Srinivasan, 2001). Ayrıca dışa açık ekonomiler ham madde tedarikleri veya nihai sermaye mallarına daha az maliyetle ulaşabilme imkanı sayesinde GSYİH üzerinde pozitif etkiler elde edebilmektedir.

Büyüme kavramı ekonomideki nicel artışları ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak bu nicel artışların hangi unsurları kapsadığı büyük önem taşımaktadır. İki ülkenin ticaretinde: bir ülkenin 1 adet uçak ihracatının katma değeri, ithal ettiği 1.000.000 adet ayakkabının ithal edilen ülkeye bıraktığı katma değerden fazla katkı yapabilir. Bu konuyu bir örnekle ele almakta fayda vardır. Tablo 5’de ABD ve Çin arasında gerçekleşen 2001 ve 2022 yılları arasında gerçekleşen ithalat-ihracat değerleri gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde 2000’li yıllardan günümüze doğru Çin ve ABD arasında dış ticaretin arttığını görebilmekteyiz. Bu artan ticaret Çin için pozitif bir etki yaratmıştır. Grafikte görüldüğü üzere ABD’nin Çin’den ithalatı yıllar içerisinde artmıştır. 2001’de 100 milyar dolar olan ithalat 2021’de 600 milyar doları aşmıştır. 500 milyar dolarlık bir açık vardır. Çin bu süre içerisinde katma değeri yüksek ürünleri üretmemiş olsaydı karşılıklı ticarete pozitif bir getiri elde etmesi mümkün gözükmeyebilirdi.

Tablo 5: ABD ve Çin arasında gerçekleşen dış ticaret değerleri (2001-2022, Milyar \$)

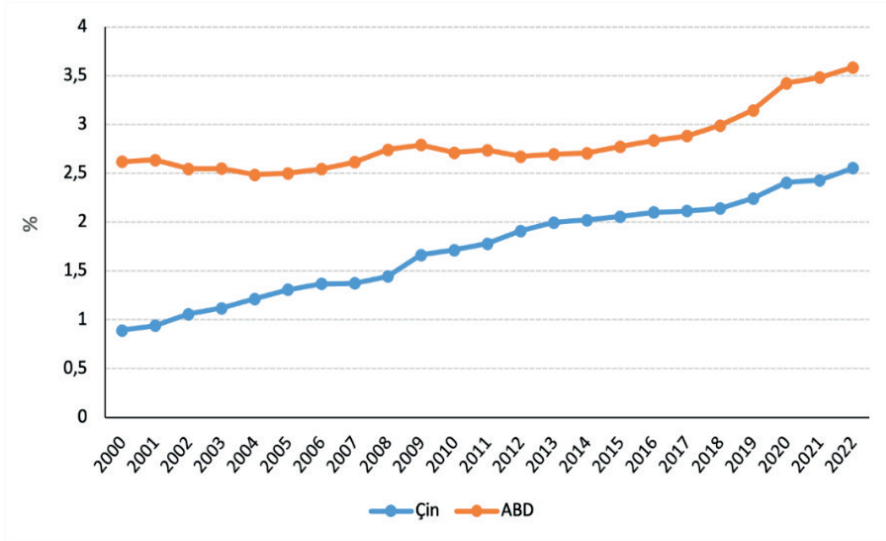

Kaynak: "United States-China Exports/Import by country and region" World Integrated Trade Solution, World Bank. Adresinden 02.06.2025 tarihinde derlenmiştir.

Nicel değişkenlerin aksine ekonomideki nitel kavramların pozitif olarak artışını ifade eden Kalkınma tanımının göstergelerinden biri olan Araştırma-Geliştirme (AR-GE) harcamalarının GSYİH'ye oranı 2000 yılında Çin'de %1 den az gerçekleşmiştir.

Aynı yıl ABD bu oran %2.5 dan fazladır. 2022 yılında ise Çin'de %2.5 gerçekleşirken ABD %3.5 üzerine çıkmıştır. Kalkınma kavramının daha pek çok göstergesi bulunmaktadır. Çalışmada sadece bu değişken analiz edilmiştir.

Tablo 6: Araştırma-Geliştirme Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (% , 2000-2022)

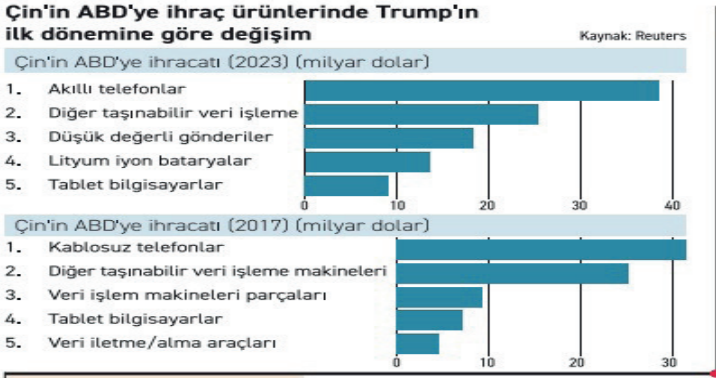

Kaynak: <https://www.turkiyearchastirmalari.org/2025/04/20/yayinlar/ekonomi-politik/abd-cin-stratejik-rekabeti/> adresinden 02.06.2025 tarihinde derlenmiştir.

Ürün bazında incelendiğinde örneğimizi daha net ifade edebiliriz. Tablo 7’de ABD seçimlerini kazanan Donald J.Trump’ın ilk başkanlık sürecinde (2017-2021 ilk dönem) ABD’nin Çin’den ithal ettiği ürünlerin ikinci döneminde (2025-halen) ithal ettiği ürünlerde yaşanan değişimi görmekteyiz. Dünya genelinde yaşanan teknolojik dönüşüm (yapay zeka, elektrikli araçlar, yenilenebilir enerji, çip, kıymetli madenler vb.) Çin için bir fırsat yaratmıştır. Çin enerji yönünden dışa bağımlılığı yüksek bir ülkedir. Ancak yıllar içerisinde kendi solar elektrik santrallerini geliştirerek fosil yakıtlara olan bağımlılığını azaltma stratejisi izlemiştir. Bu durum maliyetlerini büyük oranda azaltmıştır. Çin ekonomisi üretim olanaklarının meşhur sermaye ve tüketim malları eksenlerini sermaye mallarına doğru, akıllı ve sürdürülebilir bir değişim süreci ile kaydırmayı başarmıştır.

ABD Başkanı Donald J.Trump, dış ticaret müdahale araçlarından olan gümrük tarifelerini kullanarak bir yandan ülkesinin dış ticaret açığını azaltmayı hedeflemiş diğer yandan ülkesinin uzun süredir ihmal ettiği başta imalat sanayi olmak üzere emek yoğun sektörleri canlandırmayı arzu etmektedir. Gümrük tarifelerinde meydana gelen artış başta en çok dış ticaret açığı verdiği (-295 milyar\$) ülke olan Çin olmak üzere, her ülkeye en az %10 olarak uygulanmıştır. Bu gümrük tarifesinden muaf olan iki ülke vardır. Bu ülkeler ticaret anlaşmasının devam ettiği Meksika ve Kanada olmuştur.

Tablo 7: Ürün Bazında ABD- Çin dış ticareti (2017 ve 2023 yılı karşılaştırması)

<https://www.turkiyearchastirmalari.org/2025/04/20/yayinlar/ekonomi-politik/abd-cin-stratejik-rekabeti/> adresinden 02.06.2025 tarihinde derlenmiştir.

9. Sonuç

Küreselleşme ve bilgi teknolojilerinin artması sonucu dış ticareti artık tek bir pazar ekonomisi olarak düşünme imkânı doğmuştur. Son yıllarda yaşadığımız pandemi süreci ile birlikte ülkelerde içe kapanma süreci yaşanmıştır. Ancak üç yıl devam eden pandemi sürecinin sona ermesiyle birlikte ekonomik ve sosyal yaşam tekrar eski düzenine dönmeye başlamıştır. Ancak yaşanan tedarik zinciri sıkıntıları, enerji krizleri, ülkelerde yaşanan arz şokları gibi gelişmeler dış ticaret üzerinde baskı unsuru olarak görülmektedir.

Dış ticaret hacminin artması tüm ülkeler için büyük bir avantaj yaratmaktadır. Karşılaştırmalı ve mutlak üstünlükler teorisi geçerliliğini korumakta ve ülkeler dış ticaret işlemleri ile maliyetleri azaltmakta, işsizlik problemlerini çözmekte, talep fazlalıklarını gidermekte, bilgi aktarımı ile verimliliği artırmakta, kaynakları daha etkin kullanma gibi pek çok imkân sağlamaktadır. Ancak yaşanan son gelişmeler “Tarife Savaşları” dış ticaretin önünde bir engel teşkil etmektedir. ABD ve Çin rekabetinin küresel ekonomiye olumsuz etkileri olabileceği beklenmekte olup ayrıca AB ülkelerindeki büyüme verilerinin düşük gelmesi özellikle Almanya ekonomisinin yavaşlaması ve yeni teknolojilerin geliştirilmesinde yaşanan aksaklıklar rekabette geri kalmasına neden olmuş gibi görünse de AB ülkelerinin teknoloji dönüşümü için gerekli adımları hızlı ve kararlı bir şekilde atması ile bertaraf edilebilir.

Dünya genelinde yaşanan enflasyon olgusunun etkilerinin yine dış ticaretin genişlemesi ile çözümünün mümkün olabileceği söylenebilir. Ülkelerin kaynakları etkin kullanımı maliyetlerin düşürülmesini ve bununla

birlikte oluşturulacak daha rahat bir dış ticaret şartları pek çok ülkenin yaşamakta olduğu enflasyon olgusu üzerinde olumlu sonuçların yaratacağı düşünülmektedir.

Büyüme ile ilgili yapılan güncel çalışmalar ülkelerin çevre ile uyumlu, canlıların sağlığını gözeterek dengeli ve istikrarlı modellerin tercih edilmesi gerekliliğini göz önüne sermiştir. Yaşanan pandeminin yarattığı ekonomik tahribat pek çok ülke için ekonomi politikalarını çevreye ve canlı sağlığına duyarlı olarak tekrar küresel çapta bir sağlık krizi yaşanmaması yönünde adımlar atmasına yönelik değiştirilmesini gerektirmektedir.

Çalışmada ayrı bir başlık konusu olarak incelemesek de dünya genelinde yaşanan askeri çatışmalar dış ticareti olumsuz yönde etkileyen bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle devam eden Rusya – Ukrayna krizi, Orta Doğu krizleri, Pakistan- Hindistan, Çin ve Özerk bölgeler arası yaşanan askeri ve siyasi çatışmalar dış ticareti düşürmektedir. Bu krizlerde ticaret gemilerinin veya ticarete yoğun olarak kullanılan limanların hedef alınması riskleri artırmaktadır. Artan risk maliyetlere yansiyarak dış ticaret üzerinde azaltıcı bir etki oluşturmaktadır. Ülkeler arası dış ticaretin artması yeni iş ilişkileri kurulması belki bu krizleri bile azaltabilmektedir. Ülkelerin refah seviyelerinde meydana gelebilecek artışlar onların birlikte var olma çabalarını ortaya koyacak ve toplumların birlikte kalkınabileceği bir iktisadi düzen mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Armutçuoğlu Tekin H., & Balmumcu, Ö., Türkiye’de Son Dönem Döviz Kuru Gelişmelerinin Dış Ticaret Hacmine Etkileri, Iv. InternationalCaucasus-Central AsiaForeignTradeAndLogisticsCongress, Didim/AYDIN, s: 470-480.
- Bhagwati, J. And Srinivasan, T.N., 2002, Trade and Poverty in Poor Countries, American Economic Review, May.
- Bocutoğlu, E., 2007. Makro İktisat, Keynezyen Teori ve Politikalar, Derya Kitabevi, Trabzon, s. 419.
- Can, G., & Kılıç, C., 2021. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Cilt: 16 Sayı: 2, s. 48-59.
- Ceylan, S. (2018). Enflasyon-Özel Tasarruf İlişkisi: Türkiye Örneği. Anadolu İktisat Ve İşletme Dergisi, 2(1), 56-66., s:64.
- Çelik, K., Kalaycı, C., Sandalcılar, A.R., 2009. Dış Ticaret İşlemleri, Murathan Yayınevi, Trabzon, s: 64.
- Egilmez, M., 2013. Kur, Faiz, DİBS, BIST, Reyting, CDS Özetle, Temmuz 21, <http://www.mahfigilmez.com/2013/07/kur-faiz-dibs-bist-reyting-cdshepsi.html>, (E.T: 06.03.20-17).
- Eren, E., Çiçek, S., 2009. Küreselleşme ve Enflasyon : Küresel Çıktı Açığı Hipotezi : Türkiye Örneği, Eskişehir., Econ Anadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi., s:5.
- Lucas, R.E.Jr., 1988. On the Mechanics of Economic Development, Journal of Monetary Economics, July.
- https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-outlook/volume-2021/issue-1_cdfbca02-en.html
- Seyidoğlu, H., 2017. Uluslararası İktisat, Güzem Can Yayınları, İstanbul, s:290-304.
- Takım, A., 2015 Uluslararası Ticarete Giriş, Ekin Basım Yayın Dağıtım, s:239.

